

Olga Tokarčuk i Zofja Krul

BIORAZGRADIVI PRIBOR ZA JELO? I JA SAM LAJKOVALA

Sa Olgom Tokarčuk razgovaramo o borbi sa lažnim vestima, odgovornom putovanju, o ulozi mašte i književnosti i o tome kako je poljska crkva pucala sebi u nogu.

Zofja Krul: *Kada su prošle godine Beguni dobili Bukera, pomislila sam da je to knjiga ogromne književne snage, ali ipak napisana u drugoj epohi: svi ti aerodromi, duga putovanja s rancem na leđima, mobilnost shvaćena kao osnovna sloboda. Danas pouzdano znamo da, ukoliko želimo da spasemo svet, od svega toga treba da odustanemo. Postoji li danas neko novo, primerenije „begunstvo“?*

Olga Tokarčuk: Tu knjigu u njenoj putničkoj dimenziji u izvesnom smislu možemo tretirati kao epitaf ondašnjem svetu – globalnom, pokretnom, relativno mirnom i relativno prosperitetnom. Za veliki broj ljudi, pa i mene, bio je to svet neograničene slobode. Ja, deteavnog Istočnog bloka, oduševljavala sam se najobičnijom slobodom putovanja, najočiglednijim kretanjem, ali sam takođe osećala i njegovu iluzornost. Tad niko nije slutio da će za nekoliko godina buknuti klimatski ratovi, poput onog u Siriji, da će se ljudi bacati u more ne bi li doplivali do Evrope, da će gradovi imati alarme za smog i da ćemo bez aplikacije teško nalaziti put do hotela. Opasnosti koje su se begunima na aerodromima činile apstraktnim, iznenada su materijalizovane i svet je napravio korak unazad prestravljen sam sobom.

Ali ova knjiga ima više aspekata koji će je – nadam se – učiniti rado čitanom i nakon dvanaest godina. Biti begun danas ne znači samo kretati se, puniti aerodrome, slobodno putovati – to takođe znači razlikovati se. Biti većito nespokojan, nostalgičan za idealizovanim predelima detinjstva, balansirati na ivici stvarnosti i teško razlikovati istinu od privida. To su problemi s identitetom – čežnja za starim-novim kolektivnim identitetom, ali i dramatično multiplikovanje individualnog identiteta, njegove varijacije u virtuelnoj i proširenoj realnosti. *Begune* je konačno moguće čitati i bez nametnutog konteksta putovanja koji je oduvek bio samo jedna od perspektiva te knjige.

Z. Krul: *Na prelomu vekova još uvek nam se činilo da je putovanje dobra forma upoznavanja, razumevanja. Ispostavlja se ipak da se, ukoliko želite da ukažete poštovanje svetu, zapravo morate...*

O. Tokarčuk: ...iz njega povući. Da. Dvanaest godina nakon *Beguna* malo drugačije pristupam svemu – svesno sam ograničila svoja putovanja. Pomisao na odlazak na Tajland ili u Indiju ne privlači me kao nekad: bezličnost aerodroma, formatiranje iskustava, turizam,

utisak da dodirujem svet preko celofana, a pre svega osećanje nepravde – da ja, na primer, mogu da putujem u Afriku, ali da Afrikanac ne može tek tako da doputuje u moju zemlju. Da sam mogla sa sinom da otputujem u Maleziju i da tamo budemo prilično sigurni, ali da ne znam da li bi isto važno za Maležanke u Poljskoj. Danas bi trebalo da se turističke agencije zovu „Vatro, za mnom“ ili „Posle nas potop“. Ne želim više to da gledam. Više volim da šetam ovuda.

Z. Krul: *Ovo se vezuje i sa danas postuliranom filozofijom samoograničavanja.*

O. Tokarčuk: To će biti jedna od tema na majskom festivalu *Apostrof* na kojem učestvujem kao kustos. Ovo je veoma zanimljiva, nova perspektiva, koja bi se mogla usvojiti u zemljama koje se, poput Poljske, izjašnjavaju kao hrišćanske. Na kraju krajeva, to je suština hrišćanstva – deliti sa drugima, ograničiti pohlepu, voditi se saosećanjem i ljubavlju prema drugima. Kažem ovo s blagom ironijom, ali naravno, vidim kako se danas vraćaju stare dobro poznate ideje u novim izdanjima.

Pre svega, filozofija samoograničenja mora pronaći dobre uporišne tačke, ona treba da bude nešto poput moralnog principa. Kad kažemo da nemamo prava da povređujemo ljude ne pitamo odmah zašto i šta bi to trebalo da znači, u kojoj meri i pod kojim uslovima. Priznajemo da ne smemo – i to je to. U slučaju samoograničenja to je ozbiljna stvar – kultura, u kojoj živimo, neprestano povlađuje našim potrebama. Zašto ne bismo imali sve što poželimo? Čemu ograničavanje? Imam pravo na to. Zaslužila sam. A s druge strane, moj izbor i tako nema značenja jer ima toliko ljudi da, čak i ako se ja ograničim, to ništa ne menja.

Z. Krul: *To takođe nije lako, navodno jedan let na Bijenale u Veneciju eliminiše efekte godišnje veganske ishrane.*

O. Tokarčuk: Filozofija samoograničenja je dobra tema za diskusiju, ali rekla bih da se ona ne može brzo i jednostavno pretočiti u naše navike. Ima veće civilizacijske implikacije nego što nam se čini, gađa u jedan od temelja našeg svetonazora – mnogo dalje, više, snažnije, intenzivnije. Na tim temeljima počivaju čitava privreda, ekonomija i društveno ustrojenje. Kad bi ljudi, iz osećaja krivice i iznenadne unutrašnje transformacije, odjednom počeli da ignorišu svoje prekomerne potrebe i želje, ova civilizacija bi propala. Ali propašće i ukoliko u izvesnom stepenu to ne naučimo. Potrebna nam je neka nova ravnoteža.

Idejama treba mnogo vremena da se rode i ojačaju. Duboka ekologija me je zanimala još pre trideset pet godina i još tad se govorilo o karbonskom otisku i metanu koji proizvode životinje, o industrijskoj poljoprivredi, o zagađenju vazduha, o nužnosti očuvanja enklava divlje prirode, o čoveku kao delu ekosistema i očekivanim posledicama, upravo ovakvim kakvim danas svedočimo. Ali malo ko je mario za to. Veganstvo se smatralo neurotičnom nastranošću. Za neke ideje su potrebne godine, i to ne dvanaest, već trideset i pet, što je cela jedna generacija.

Z. Krul: *A možda bi današnji begun, prema pravilima samoograničavanja, trebalo da postane pešak? Možda nas pešačenje može ponovo vratiti u prostor, u prirodu od koje smo se odrodili?*

O. Tokarčuk: Postoji jedno novo psihijatrijsko područje, psihoteratika. Opisuje stres i frustraciju kao posledicu udaljavanja od prirode. Nismo to potpuno osvestili, ali smo dekteovali simptome. To je u skladu s mojom vizijom: udaljen od prirode čovek se degeneriše i oboljeva – budući da oko nema kontakt sa zelenilom, sa širokim prostranstvom, da noge nemaju neposredan dodir sa zemljom, telo zakazuje. Očigledno je da smo kao organizmi stvoreni za potpuno drugačiji prostor od onog u kojem živimo. Pešačenje je takođe u ljudskoj prirodi.

Z. Krul: *Važne su te svakodnevne male strategije: šetnje, ležanje na travi.*

O. Tokarčuk: Važno je i prisustvo životinja u neposrednoj blizini. Mačke i psi su danas jedna vrsta anđela koji spasavaju ljude od ludila u tim velikim betonskim aglomeracijama; one se sirote moraju žrtvovati da čovek ne bi poludeo. Od ljubopitljivih životinja u većitom pokretu psi su postali depresivne debeljuce koje neko dva puta dnevno šeta oko bloka. Mačke, ti inteligentni lovci – čitave dane dremaju na kaučevima. Sterilisane, bez ikakvog društva, bez kontakta sa svojom vrstom jedu gotovu hranu. Njima bi trebalo podići spomenike. Kao i kravama, svinjama, kokoškama i drugim industrijski uzgojenim životinjama. Volela bih da verujem da će doći dan kad će industrijski uzgoj jednom zauvek biti zabranjen, a ljude preneraziti sopstvena surovost. Danas živimo u nekom nakaradnom podvojenom stanju svesti.

Veoma me brine stanje u kom se nalazi svet, ponekad zbog toga ne mogu da spavam. A najviše me plaši upravo to što u ovom i svakom drugom trenutku na periferijama gradova postoje klanice. Ako sve vreme u potiljku čuču misao da je to što sad vidiš, taj lepi trg ispred vašeg prozora, ili sunce koje sija, laž – to u potpunosti menja pogled na svet. To je, poput Matriksa, iluzija. Ispod ove slike je – malopre smo to videli na televiziji u vezi sa skandalom oko nelegalnog klanja bolesnih krava – svet u kojem bez prestanka ubijamo životinje. Kad bi na Zemlju sleteli vanzemaljci slični svinjama ili kravama i tražili tu svoju sabraču pomislili bi da je ovo planeta-pakao.

Z. Krul: *Kad svojoj ćerki čitam bajke sa svim tim slatkim gicama i kravicama, čini mi se da je i to takođe deo odgajanja dece u velikoj laži – da ispod slike već ne postoji ništa.*

O. Tokarčuk: Lažemo ih da bismo mogli ove životinje da pojedemo na miru?

Z. Krul: *Da bismo mogli sebi priuštiti da pojedemo tu svinju, a da nismo svesni da je jedemo.*

O. Tokarčuk: Veoma dobar primer kako obrazovanje stvara određenu fantomsku stvarnost.

Z. Krul: *Ali tvoja vizija i pored svega nije pesimistična. U programskom tekstu za festival Apostrof ne najavljuješ smak sveta, jedino naglašavaš da živimo u trenutku ogromnog preokreta, koji se može uporediti s prelaskom iz paleolita u neolit. To je konstruktivna vizija napora koji moramo uložiti.*

O. Tokarčuk: Za sakupljače i lovce prelazak na poljoprivredu u periodu neolita predstavljao je apokalipsu, smak sveta, veoma loš ishod. Morali su da se preobrazu u zemljoradnike, da pripitome biljke i životinje, da se prepuste teškoj sudbini nekoga ko se vezao

za svoja polja, ko strepi hoće li usevi roditi ove godine. Ishrana tog čoveka postala je sasvim drugačija, oskudnija, što je uticalo na njegovo telo – ono je postalo slabije, podložnije bolestima, smanjilo se. Pored toga, polja je trebalo braniti, razvila se klasa ratnika koji su podelili zemlju među sobom. Izbijale su borbe oko polja, a dobivši na značaju, ratnici su sebi potčinjavali žene, postajući gospodarima njihovih života i smrti. Slobodni lovac i sakupljač pretvorio se u marljivog zemljoradnika. Izgleda da o tome govori mit o izgnanstvu iz raja. U izvesnom smislu, čovečanstvo je napravilo korak unazad.

Vrlo je verovatno da i nas čeka takva ogromna promena. Sve zavisi od toga kako ocenjujemo to hoćemo li preživeti i koliko smo prilagodljivi. Verovatno ćemo preživeti u nekakvom obliku. Apokalipsa je kraj jedne vizije sveta. Moje pitanje glasi: može li se na svet pogledati iznova, na svež način? Proveriti da li su izvesne stvari koje tretiramo kao očite, unapred zacrtane i zacementirane, zaista takve kakvim se čine. Možda će nam promena načina na koji razmišljamo o svetu omogućiti da definišemo nekakve nove trase.

Z. Krul: *Na primer?*

O. Tokarčuk: Možemo li iznova da vidimo svet kao živi organizam, celinu kojoj pripadamo? Da li je moguće da naučimo ponovo da posmatramo biljke, drveće, životinje, pa čak i predmete kao živa bića, toliko nam bliska i srodna? Da li je moguće okrenuti to dugme? Da li bismo se osećali odgovornijim za to što radimo, kada bismo znali da su ova ptica i ovo drvo nezavisna živa bića koja imaju svoja prava i dostojanstvo i uopšte se mnogo ne razlikuju od nas? Možda bi trebalo otkriti tu novu religiju koja bi obuhvatila ovo novo iskustvo? Ako bismo se prema drugima odnosili kao prema sebi – kako bi se promenilo društvo?

Postoji jedna Andersenova bajka o čajniku kojem je otkinuta ručka i kojem je ostao samo kljun. I koji, povređenog dostojanstva i s osećanjem da je život nepravedan, diskutuje sa šoljicama. Čitajući priču o ovom čajniku iz istih stopa se s njim poistovećujemo, proširujemo granice sopstvenog ega. Deca na atavistički način nasleđuju deo tog nekadašnjeg animističkog odnosa prema živom svetu. Zbog toga je taj svet prisutan u bajkama. I to nestaje tek u procesu obrazovanja, vaspitanja. Bilo bi sjajno kad bi ove sposobnosti potrajale.

Z. Krul: *Ali, da li je moguće tako živeti? Ako je sve živo i oseća, ne možeš nekažnjeno napraviti ni korak, da ne kažemo baciti smeće, na primer. Sve može da pati kao taj čajnik.*

O. Tokarčuk: Tako su davno živeli naši preci. Ali da bismo mogli da potčinimo svet, morali smo se odvojiti od njega i dodeliti sebi specijalna prava. Pa da, kultura je velika konstrukcija izgrađena na odbrambenim mehanizmima. Nekad je jednostavno bilo manje stvari i ljudi su se za njih vezivali. Postojali su majstori koji su popravljali lutke, stvari su se popravljale, krpile su se čarape. Konzumerizam i kapitalizam su nas lišili toga ubeđujući nas da nam je potrebno sve više novih čajnika i džemperera. U našoj stvarnosti zaista bismo poludeli kad bismo se vezivali za svaki džemper. S druge strane podozrivo gledam na kulturu bacanja i kad gledam program na Netflixu o spremanju zasnovanom na bacanju, imam pomešana osećanja. Pitam se o čemu se zaista tu radi? Možda čistimo da bismo sledećeg trena kupili nešto novo?

Danas svoje okruženje delimo na objekte i subjekte – na ono što je mrtvo, pasivno i zavisno i na ono što može aktivno da deluje, da menja i da posmatra svet. Ali možemo zamisliti da smo okruženi samo subjektima koji su međusobno povezani mrežama odnosa, koji bez prestanka utiču jedni na druge. Naši najstariji preci su upravo tako tretirali svet. Predmeti su imali duše, svaka dolina je bila nešto živo. Za njih je ceo svet bio živ. Nedavno su na Novom Zelandu i u Indiji reke stekle pravni subjektivitet.

Z. Krul: *Mogu imati svog advokata?*

O. Tokarčuk: Ili svog branioca, one imaju svoj interes o kojem treba pregovarati s drugim bićima, ljudskim, neljudskim. To je lepa ideja.

Z. Krul: *Ukoliko želimo da menjamo svet u tom pravcu, moramo se fokusirati na naredne generacije.*

O. Tokarčuk: Teško je uspostaviti nove nastavne standarde u svetu novih tehnologija, društvenih medija, fluidnih kanona, nekompatibilnosti znanja s novim zahtevima.

Z. Krul: *Da li ova promena sveta, ogromni preokret o kojem govoriš, upravo počinje?*

O. Tokarčuk: Čini mi se da počinje. Umetnici imaju neko šesto, sedmo čulo i predosećaju ono što dolazi. Čak ni kad sami nisu u stanju da to do kraja verbalizuju. U okviru planiranih debata predviđena je jedna o najnovijoj naučnoj fantastici. Trenutno se mnogo toga dešava u tom žanru. Uvek me je fascinirao, naročito kad sam bila mlada i gladna velikih vizija. Tokom protekle dve decenije nekako je gurnut u niše, a sad se – rekla bih – trijumfalno vraća. Možda zbog toga što za njim radije posežemo u trenucima punim straha od budućnosti, kad osećamo opasnost i neizvesnost. Ukoliko se ovo isprati, može se videti u kakvoj je korelaciji s naučnim otkrićima i političkom situacijom. Danas se naučna fantastika vraća, vidi se to golim okom na Netfliksu. Skandinavski krimić ne može više da podnese taj teret stvarnosti koji nam je pao na pleća. Naš identitet puca po šavovima.

Biće takođe jedan debatan panel o tome kako se menja religioznost. Uprkos uvreženom uverenju o fundamentalizaciji religije, imam osećaj da će se religioznost sve više pomerati u privatnu sferu, povlačiće se s javnih mesta i odustajati od ambicije da sklopi savez s vlašću. Moguće je da će religioznost uopšte postati stvar intime, biti praktikovana u domu, a ne u zajednici. Ne iz potrebe da se nešto sakrije, već pre iz potrebe da se s božanstvom opšti što je moguće bliže, bez posredovanja. Religija će se povući iz javne sfere, a religijske institucije će izgubiti razlog svog postojanja.

Z. Krul: *Samo treba prvo pronaći način da se spreče intrige onih koji žele da se nauštrb tih institucija održe na vlasti.*

O. Tokarčuk: Baš tako, katolička crkva u Poljskoj sama sebi puca u nogu. Svuda na svetu religijske institucije su takođe samo veliki biznis. Treba, međutim, imati na umu da su i veliki poslovi propali. Naravno, neće se to dogoditi za jednu deceniju, ali taj trend je već očigledan.

Z. Krul: *Da li će se prelazak na vaninstitucionalne religije vezivati za slavljenje predmeta i mesta?*

O. Tokarčuk: Neće nužno. Iako je moguće da to viđenje sveta kao iznova živog predstavlja povratak najstarijim jevanđeljima ili budizmu. Svaka religija ima različite varijante. Veći deo hrišćanstva postao je patrijarhalna religija nasilja i religija moći, ali to što je pre dve hiljade godina govorio Hrist bila je potpuno drugačija verzija od ovog što je ona danas. Generalno, monoteističke religije čine mi se anahrone, uklapaju se u svet zasnovan na hijerarhiji, na jednom vladaru, na klasnom društvu. Demokratija nikada nije bila na istom putu s monoteizmom. Indija, najveća svetska demokratija je politeistička. Sinkretički politeizam je mnogo modernije rešenje, otvoreno za raznolikost, prilagodljivije, u skladu je sa ljudskim potrebama.

Z. Krul: *A ne bojiš se da to predosećanje preokreta može biti samo iluzija? Svakoj generaciji se uvek čini da živi u vremenu interesantnijem od ostalih. Možda se svet neprestano lagano menja?*

O. Tokarčuk: Ne, mislim da nisi u pravu. Ukoliko uporediš moj život sa životom jedne Zofje, recimo iz 1427. godine broj stimulansa koje je ta Zofja obrađivala tokom svog života odgovara manje-više jednom tvom putovanju kolima s jednog na drugi kraj Varšave. Tvoj mozak mora da se nosi sa svim tim. Iskustvo moje generacije, rođene šezdesetih godina prošlog veka, već pokazuje tempo ovih promena. Kad sam se rodila, telefoni sa brojačanicama bili su u svakom desetom domu, malo ko je imao auto, jela se hrana iz radijusa od sto kilometara, ne više. Možda si dva puta godišnje o praznicima dobijao pomorandže. Nije bilo televizora, samo radio. Danas čitave dane provodimo okupani svetlošću ekrana. Drugačije izgleda socijalizacija dece, drugačije funkcionišu škole. Sećam se dece koja su umirala od dečje paralize. Danas se uspešno leči rak. Ali to plaćamo novim bolestima, psihom i stresom – nijedna generacija u istoriji nije pretrpela toliko brze promene. Ovo je revolucija.

Z. Krul: *Tema novih tehnologija vezuje se uz šum u medijskoj komunikaciji. Nedavno se u medijima pojavila vest da su naučnici iz Gdanjska izumeli biorazgradivi pribor za jelo. I svi su bili time oduševljeni.*

O. Tokarčuk: I ja sam lajkovala.

Z. Krul: *Stanislav Lubjenjski, pisac i aktivista koji u Dvonedeljniku¹ vodi rubriku „Smeće broja“ to apsolutno poriče. Tvrdi da to uopšte nije nikakav novi materijal, a uz to i da će u Evropskoj uniji za dve godine pribor za jelo za jednokratnu upotrebu biti zabranjen, pa izmišljanje njegove nove verzije gubi smisao. Kako možemo ozbiljno razgovarati o klimatskim pitanjima kad zapinje komunikacija na osnovnom nivou?*

O. Tokarčuk: Nisam imuna na lažne vesti, pripadam generaciji kojoj je bilo lako da razlikuje istinu od laži. Umeli smo da živimo u propagandi, ali u informativnom metežu to već ne znamo. Često se primam na razne stvari i sin me spušta na zemlju. Želela bih da se na

---

¹ *Dwutygodnik* – internet časopis posvećen kulturi. (Prim. prev.)

Apostrofu razgovara više o idejama, a manje o činjenicama. To je književni festival, pa su u fokusu mašta i priča, čak i ona najekscentričnija. Veoma bih volela kad bi panelisti dozvolili sebi da budu ekscentrični i hrabri. Ponekad neka najčudnija ideja nakon mnogo godina postaje očigledna.

Živimo u civilizaciji informativnog meteža koji čini da se vesti različite težine izjednače po značaju. Informacija o kraljevskoj trudnoći ima istu težinu kao vest o čoveku osuđenom na smrt zbog otpora fundamentalnoj moći. U ovakvoj kaši ljudi instiktivno traže nekakve uporišne tačke i osnovne hijerarhije, otuda ih privlači davni hijerarhijski poredak, u kojem je, ono što je važno, kao i ono što nije, bilo servirano na tanjiru. Sveštenik. Imam. Kralj. Političar. Dobra ilustracija je dvogodišnji „marš do istine“ o Smolenskoj katastrofi Jaroslava Kačinjskog. U svakom obraćanju, uveravao nas je da idemo do istine, već stizemo do nje, za tren, za minutu, istina samo što nije. I šta? Ispostavilo se da se marš usput osuo, a cilj propao, ispostavilo se da je ta „istina“ nešto mutno, neizrečeno, borci za istinu ništa nisu objasnili, ali nisu ništa ni porekli.

Treba se zapitati da li u svetu u kom se lako pristupa ogromnim bazama podataka ima smisla da deca stiču konkretna znanja na neku temu. Zar obrazovanje ne bi trebalo da vodi – što je banalno – do mature kao ispita na kom se testira otvorenost uma, sposobnost da se analiziraju činjenice, ali i sintetizuju razne kontradiktorne novosti? Do prepoznavanja pouzdanih baza podataka? Do sposobnosti logičkog, naučnog mišljenja? Osnovni koncept tog novog obrazovanja jeste snalaženje i kognitivna disonanca kao fenomen koji nas uznemiruje, na koji moramo biti otporni, baratajući morem oprečnih informacija. Na tome danas počiva intelektualna zrelost.

Z. Krul: *Obrazovanje je jedno, ali šta da radimo s našim ovde i sad? Želimo ozbiljno da mislimo o vremenima preloma, a istovremeno ne razlikujemo istinite od lažnih informacija.*

O. Tokarčuk: Pitam se nije li nam upravo u takvim situacijama potrebna država. Što je stvarnost haotičnija, to bi više trebalo da postanemo poklonici državnosti i verujemo da država nije nekakav subjekt koji nas bije i primorava da plaćamo porez, već sistemski zaštita nas kao pojedinaca i nas kao društva. Verujem da je moguće uspostaviti takve mehanizme koji će nas, na primer, štiti od govora mržnje, ali i od lažnih vesti.

Imam takođe problema s oprečnim informacijama. Na primer, pitanje segregacije smeća. Često hvatam sebe da sam radila nešto s dobrom namerom, a potom se ispostavlja da sam radila nešto besmisleno. Na primer, kod mene u kući se uvek vodio rat oko toga da li treba prati čaše od kiselog mleka ili ne.

Z. Krul: *I? Prati ili ne prati?*

O. Tokarčuk: Još uvek ne znam. Ali instiktivno osećam da ne treba rasipati vodu – treba ih što bolje olizati i baciti ih takve kakve su.

Z. Krul: *Možda taj preokret u svesti o kom govoriš moraju sprovesti žene? Kad je Julija Fjedorčuk 2018. godine primala Nagradu „Vislava Šimborska“, nije se zahvalila nekolicini bliskih ljudi, kako se to obično čini, već celom svetu koji je okružuje, koji joj je pomagao da bude u tim pričama, koji joj je pomogao da te stihove izvuče iz zemlje, koji s njom stvara tu poeziju. To je*

veoma blisko viziji sveta kao zajednice ljudi, životinja, biljki i stvari. I, kako se čini, baš snažno vezano za ovaj ženski element.

O. Tokarčuk: Povratak ženskosti predstavlja snažnije prisustvo onoga što se za nju vezivalo vekovima – ženama je svojstvena povezanost s prirodom, briga o slabijima, odnos prema životinjama, one uvažavaju druge, rukovode se intuicijom i emocijom, pomirljive su, usredsređene, svesne tela i telesnosti... Sve te kategorije bile su nekako potiskivane u drugi plan, smatrane manje vrednim. Sad se trijumfalno vraćaju. U tom smislu ženstvenost se može definisati kao nešto što je bilo istisnuto, a sad dolazi na svoje mesto. Ovo bi bila krajnje antidiskriminatorna i pravedna definicija. Muškarci se polako otvaraju za to i obožavam sve te momke koji znaju da pokazu svoju žensku stranu. Povratak žena snažno se vidi u pop kulturi. Moj idol je Kvelkrist Falkoner, junakinja serijala *Digitalni ugljenik*, crnkinja, mudra žena, revolucionarka i filozofkinja, učiteljica borilačkih veština.

Z. Krul: *Kakva je uloga umetnosti i književnosti u ovom prelomnom trenutku? Da li se tu radi o mogućnosti bavljenja futurologijom, sposobnošću da se zamisli nešto što ne postoji sad i ovdje?*

O. Tokarčuk: Literatura je sama po sebi tajanstvena – način na koji nastaje, energija koju emituje, način na koji je doživljavam. Često bolje pamtimo književne likove nego prave ljude. Na primer Vokulski² – to je prava pravcata osoba. Zapravo manje znamo o čoveku koji ga je izmislio, o Prusu. Virtualna stvarnost uopšte se nije javila s računarima. Čovek je oduvek stvarao paralelne svetove koji su uticali na stvarnost, na „drugačije stvarne“ univerzume. Razmišljala sam o tome slušajući nedavno govor jednog političara koji je prenošen na svim mogućim kanalima. Misliš li da će za sto godina neko pamtiti taj govor i tog političara? Možda baš sad, tu, u tim blokovima, nastaje roman ili filmski scenario koji će se pamtiti i evocirati za sto godina? Junak ili junakinja tog teksta živeće i dalje. Umetnost je čudno prelazno stanje između stvarnosti i mašte, ima ogroman potencijal da opiše stvarnost, a istovremeno nije dokraja realistična, ne u svakodnevnom, novinskom smislu. Umetnost takođe predstavlja najsuptilniji način komunikacije. Koliko bismo samo trebalo da pričamo da bismo preneli ono što staje u jedan film? Možda će zrna koja sad posejemo proklijati posle desetak godina, možda će uticati na to kako će ti ljudi koji su gledali film vaspitavati svoju decu, možda i promene snove tih ljudi. Ovaj proces je moćan, neverovatno suptilan i prefinjen.

Nije slučajno što vlastodršci osećaju respekt prema umetnicima. S jedne strane, ne razumeju ih preterano. Često ih smatraju idiotima, ekscentričnim zavodnicima, ali su s druge strane veoma svesni njihove moći. Zato ministar kulture troši toliko vremena ne bi li nad njima nekako zagospodario. Sluti da su mu pretnja. Da je moć jednog umetnika koji može da ga ismeje i ponizi ogromna.

Z. Krul: *Da li to znači da je tu reč o suptilnosti jezika? O razmišljanju o svetu koji se krije iza gomile reči kojima se svakodnevno služimo? Pišeš o potrebi da se stvori novi jezik za novo vreme?*

---

² Glavni junak romana *Lutka* Boleslava Prusa. (Prim. prev.)

O. Tokarčuk: Da, neophodne su nove metafore, nove reči. Politika takođe uništava jezik. Ona uzima neku reč koja joj je potrebna, dodaje joj drugo značenje i svi počinju da je ponavljaju. Na primer, izlizala je reč „naracija“ koju smo koristili prilikom razgovora o knjigama, o kulturi. Izvukla je neočekivano iz naftalina reč „nacija“. Do pre nekoliko godina nisam verovala da će se ova reč primiti. Danas je ušla u razgovorni jezik i često se njom klepeće kao čegrtaljkom. Čak i najveći levičari na mitinzima već uzvikuju „Poljakinje i Poljaci“. U opasnosti je takođe reč „zajednica“. Neke reči nedostaju. Kako zapravo nazvati zajednicu ljudi koji stanuju u istom prostoru, imaju iste interese, zajedno rade, ali ih ne podržava nikakva institucija, nešto slično davnašnjem značenju reči župa? U poljskom jeziku postoji lepa stara reč za to – opole. Šteta što se grad zove Opole i što je odavno potrošio silnu energiju koju ta reč poseduje. Trebaju nam takođe nove metafore. U XX veku reč „duša“ postala je izlišna, neopaženo i nekažnjeno se izgubila iz našeg vokabulara, olako smo je proćerdali. Zar da umesto „duša“ kažemo „um“ ili „psiha“? Pa ona je više od religioznog pojma. I zapravo, zbog čega bismo se plašili te reči kad joj možemo dati novo značenje? Ova reč nam je neverovatno potrebna jer pokazuje psihofizičku celovitost čoveka. Izuzetno nam je potreban razgovor o ovim novim metaforama, valjalo bi otvoriti dijalog o tome kakvi su nam novi izrazi potrebni.

Z. Krul: *Dogodilo se da je čestom upotrebom izraubovan čak i izraz „govor mržnje“. U oblikovanju ovog rečnika prelomnog doba trebalo bi se osloniti na književnost kao repozitorijum kontinuiranih jezičkih promena.*

O. Tokarčuk: Da, ali nevolja je u tome što se svet brzo menja. Dok napišeš i objaviš knjigu od devetsto stranica i dok ona dođe do svih, neke reči i pojmovi iz nje će već nestati. Literatura sporo funkcioniše, nije baš pogodna za kratkoročne akcije.

Z. Krul: *Možda je zato poezija bolja jezička laboratorija?*

O. Tokarčuk: Možda. Časopisi bi morali imati takve lingvističke kutke, mesta na kojima će se odvijati stalne rasprave o jeziku. A kao dodatak radio emisije koje će se baviti rečima.

Z. Krul: *Danas direktno govoriš o prelomnom dobu, ali taj osećaj da je „drugi svet moguć“, prožima tvoje pisanje decenijama.*

O. Tokarčuk: Na svetu postoji nekoliko tema koje ostavljaju na mene utisak odmalena. Spržile su neki sinaptički trakt na mojim moždanim kanalima i od tada me prate. Uporno im se vraćam. Poredak – kaos. Pokret – mirovanje. Mogućnost spoznaje. Višestruke tačke gledišta. Pravda. Moralni zakoni. Smrt – vaskrsenje. Treba iskreno priznati da su ovo teme vremena u kojem živim. Govorim o stvarima na koje drugi ne stižu da se fokusiraju.

Z. Krul: *Htela sam još da te pitam i o procesu tvoje intuitivne spoznaje ovih istina.*

O. Tokarčuk: Najjednostavniji recept za dobro pisanje traži od onog ko to čini da očiglednu istinu postavi na pult, posmatra je i opiše s neobičnih tačaka gledišta. Iz toga se rađa književnost. Ovo je veoma jednostavan recept za koji je potrebna mašta i malo odvažnosti.

Z. Krul: *I veština korišćenja jezika.*

O. Tokarčuk: To se, po mom mišljenju, može naučiti.

Z. Krul: *Dakle, ispostavlja se da je zadatak koji nam predstoji identičan onom koji obavlja književnost: podrivanje stvarnosti.*

O. Tokarčuk: Kad ti se nešto čini toliko očiglednim da prestaješ o tome da razmišljaš, to je znak da te je već uhvatio virus i da je tvoj um bolestan. Književnost podriva onu stvarnost i govori o onome što ne umemo da imenujemo, ono čega nismo bili svesni. A kad se pojave reči, menja se nešto i u samoj stvarnosti. Na taj način književnost neprestano menja svet. Stižemo do zaključka da je u svemu tome potrebna pre svega mašta, takav sveopšti dar koji svakom detetu na rođenju daruje vila.

Izvornik: Olga Tokarczuk, „Biodegrdowalne sztućce? Też lajkowałam“, u: *Pismo. Magazyn Opinii*. 29. 4. 2019. (magazynpismo.pl)

(S poljskog prevela Jelena H. Jovanović)